

– Ф. 533. – Оп.1а. – Спр. 4. – 424 арк. 46. Там само. – Ф.484. – Оп.5. – Спр.58. – 67 арк. 47. Там само. – Ф. 533. – Оп.1. – Спр.1670. – 10 арк. 48. Шандра В. Генерал-губернатор Д.Г.Бібіков: політичний портрет / В.Шандра // Історія України. – 1997. – № 34. – С. 4. 49. Шульгин В. Юго-западный край под управлением Д.Г.Бибикова. (1838–1853) / В.Шульгин // Древняя и новая Россия. – 1879. – № 5. – Т.II. – С. 5–32. 50. Шульгин В. Юго-Западный край в последнее двадцатипятилетие (1838–1863) / В.Шульгин. – К.: Тип. у-та, 1864. – 254 с. 51. Шульгин М. Дворянське та селянське землекористування в Росії та на Україні. Нарис з історії поземельних відносин / М.Шульгин. – Харків: Книгоспілка, 1927. – 124 с. 52. Щербак Н. Особливості національної політики російського уряду на Правобережній Україні наприкінці XVIII – початку XX ст.: дис. ... докт. іст. наук: 07.00.01 / Щербак Надія Олександрівна. – К., 2006. – 503 с. 53. Щербина В. Аграрная политика царизма на Правобережной Украине (30 – начало 60 гг. XIX века): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Щербина Владимир Петрович. – К., 1992. – 210 с. 54. Яблочков М. История дворянского сословия в России / М.Яблочков. – Смоленск: Русич, 2003. – 572 с. (Репринтне видання 1876 р.). 55. Kaczkowski J. Konfiskaty na ziemiach pod zaborem rosyjskiem po powstaniach r 1831 i 1863 / J.Kaczkowski. – Warszawa: Nakł. Gebethnera i Wolffa, 1918. – 140 s. 56. Materiały do historyi Polskiej XIX wieku / Zebrał Gawroński F. – Kraków: Gebethnera i S-ka, 1909. – 329 s. 57. Poniatowski S. Pamiętniki synowca Stanisława Augusta / S.Poniatowski. – Warszawa: Pax, 1979. – 164 s. 58. Rawita-Gawronski F. Konfiskata ziemi polskiej przez Rosję po roku 1831 i 1863 / F.Rawita-Gawronski. – Kraków: Nakł. Akademii Umiejętności, 1917. – 140 s. 59. Śliwowska W. Mikołaj I i jego czasy (1825–1855) / W.Śliwowska. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1965. – 262 s. 60. Sokołowski A. Dzieje powstania listopadowego 1830–1831 / A.Sokołowski. – Wiedeń: Nakł. F.Bondegó, 1907. – 317 s.

Владимир Брославский

ДВОРЯНСКОЕ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЕ И ЗЕМЛЕВЛАДЕНИЕ НА ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЕ В 1793–1830 РР. СКВОЗЬ ПРИЗМУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ

В статье анализируются влияние государственной политики на изменения в землепользовании и землевладении дворянского сословия на Правобережной Украине в 1793–1830 рр.

Ключевые слова: дворянское землепользования, землевладения, Правобережная Украина, Российская империя, государственная политика.

Volodymyr Broslavsky

THE MANORIAL LANDOWNERSHIP AND LAND USE SYSTEM IN RIGHT-BANK UKRAINE IN 1793-1830 IN THE LIGHT OF THE GOVERNMENT POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE

The article analyses the influence of the public policy o changes in landownership and land use of the nobility in Right-Bank Ukraine for the period of 1793–1830.

Key words: confiscation, lustration, estate, majorat, sequestration.

УДК 94 (477.4)+325.52

Богдан Луговий

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОЇ СТРУКТУРИ САМОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ПОСЕЛЯН КИЇВСЬКОЇ І ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

У статті проаналізовано процес формування та обсяги позичкового грошового капіталу військових поселенців та офіцерського допоміжного капіталу в Київській та Подільській губерніях.

Ключові слова: військові поселення, фінансова структура, самозабезпечення, Київська губернія, Подільська губернія.

На Правобережжі, що в першій половині XIX ст. було сільськогосподарським краєм, визначальні позиції в економічному розвитку займала польська шляхта та єврейське населення. Із переходом регіону до Російської імперії, з'явилася потреба змінити цю ситуацію на користь нової влади. Саме ця причина стала одним із вагомих чинників створення військових поселень на території Київської та Подільської губернії.

Розвиток господарської системи поселень підкріплювався формуванням власних фінансових ресурсів. Фінансові потоки військових поселень становили єдиний загальний капітал. Складовими якого виступали поселенський позичковий та офіцерський допоміжний капітал, артільні кошти нижчих чинів, кошти, виділені державою тощо.

Питання грошових надходжень у фінансову систему військових поселень Київської та Подільської губерній є практично не висвітленими в сучасній історичній науці. Окремі фрагментарні відомості загального характеру містяться у працях Т. Липовської Т. [3], К. Ячменіхіна [14], Т. Кандаурової [2] та ін.

Монографія В. Цубенко висвітлює основні принципи утворення та функціонування офіцерського допоміжного та позичкового грошового капіталу військових поселенців [13].

Першоджерелами досліджуваної проблеми є справи Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (далі – ЦДІАУ в м. Києві).

На початку формування поселенської системи, від конфіскованих маєтків надійшло 511880 карбованців (крб.) сріблом, 1293297 крб. асигнаціями у казну військового відомства. З них 74165 крб. 90 копійок (коп.) сріблом та 48722 крб. 66 коп. асигнаціями виділялось на утримання апарату економічного управління. На різні господарські потреби надавалось 99937 крб. 20 коп. сріблом та 139483 крб. 14 коп. асигнаціями. Сплата земських повинностей становила 25523 крб. 89 коп. сріблом та 124161 крб. 49 коп. асигнаціями, що була частиною загальних коштів. На сплату боргів витрачалось 10280 крб. 81 коп. сріблом та 332103 крб. 85 коп. асигнаціями. Чистий прибуток становив 301972 крб. 58 коп. сріблом та 648825 крб. 9 коп. асигнаціями [11, с. 68].

У кожному окрузі військового поселення існував позичковий грошовий капітал. Обов'язок його накопичення покладався на військових поселенців. Для цього вони сплачували податки і працювали на користь держави. Ще однією статтею надходжень до цього фонду, були кошти, вилучені від продажу майна втікачів, проданого на аукціоні [6, с. 721]. Гроші з позичкового капіталу використовувалися для різноманітних непередбачуваних потреб як особистих, так і громадських. Видавалися вони у формі позики. Особиста позика військовим поселенцям надавалися окружними комітетами за підтвердженням ротних або волосних комітетів про дійсну необхідність у допомозі тому, хто про неї просить, та про здатність його повернути її.

Для військових поселенців існувало два види особистих позик із позичкового грошового капіталу: перший – для забезпечення своїх господарських потреб (купівля худоби, солі, оновлення реманенту та інших необхідних домашніх запасів і речей); другий – для збільшення торгових обігів. Для забезпечення господарських потреб, кожен господар мав право отримати кредит із позичкового грошового капіталу 200 крб. без відсотків, а при особливих трагічних випадках (пожежа, повінь, падіж худоби, неврожай) ще до 200 крб., але вже з них стягували 5 % від суми [9, с. 61–62].

У серпні 1848 року військовим поселенцям-негосподарям дозволялося користуватися позикою з позичкового грошового капіталу на господарські потреби та на розширення торгівлі. Позики військових поселенців для торгових цілей не обмежувалися. Суми визначалися на розсуд окружних комітетів. Право позики для торговельних обігів надавалось тільки тим, хто мав дозвіл на торгівлю від окружного комітету. Усі позики для торгівлі, не залежно від суми, надавалися зі стягненням 6 % [4, с. 517].

Для повернення позичених коштів на господарські потреби військовим поселенцям визначали різні терміни. Кредит до отримання прибутків з власних виробів, надавали на термін 6 місяців. Селянам, які хотіли покращити свої господарські справи, позика надавалась на 1 рік. У випадку, якщо сума кредиту перевищувала 100 крб., то селянин був змушений погасити її впродовж наступного року. На повернення позик для торгівлі встановлювався термін 4 і навіть 2 місяці. Відтермінування виплати за особистими позиками передбачались для боржника у випадках довготривалої хвороби його або близьких родичів; захворювання робочої худоби або її загибелі; неврожаю на одному з полів; знищення посівів градом або дощами; пожежами, повинню. Отже, цей капітал мав працювати на розвиток сільськогосподарської системи та торгівлі у військових поселеннях.

Для офіцерів військових поселень у кожному окрузі створювався окремий допоміжний капітал. Його початкову основу складала сума, одержана шляхом притримання половини надбавки, яку окрім щорічної платні призначали офіцерам. Надалі примножувало цей капітал надходження сум, що становили третину основного штатного окладу молодших офіцерів, яких переводили в обер-офіцери. Кожен мав право користуватися його допомогою і відсотками на відповідну суму [10, с. 30].

У військових поселеннях ще одним видом капіталу були артільні гроші, що належали нижчим чинам. Кошти у випадку втечі солдата переходили у загальну артільну суму. Вони не поверталися навіть у випадку, коли втікача знаходили. До 1849 року, якщо втікач був одружений, то ці кошти переходили дружині та дітям. Згідно з наказом від 20 листопада того ж року гроші в будь-якому випадку родичам не віддавали, вони переходили в економічну суму, якщо вона була наявна в роті,

або в загальну артільну суму. Ще одним джерелом поповнення фінансів округів були грошові стягнення. Штрафи у військових поселеннях було явищем досить звичним. Так, селяни сплачували штраф за те, що худоба вільно ходила вулицями міст військового відомства. Розмір стягнення становив 5 коп. сріблом за велику рогату худобу та 1 коп. – за дрібну. Накладались також штрафні санкції на поселян за неохайне утримання дворів у місті Умані.

Матеріально-продовольчою базою військових поселень були господарські установи або "майновий капітал". До нього належали запасні зернові крамниці і запаси фуражу. Причиною їх створення стала неможливість господарів повністю забезпечити харчами із власних запасів військовослужбовців та фуражем їх коней. З цієї ж причини запроваджувалися також громадські посіви та сінокоси у військових поселеннях [1, с. 460].

Зернові крамниці створювались з метою забезпечення належних умов зберігання збіжжя, що до певного часу було у скиртах на токах у незадовільних умовах. При такому способі зберігання воно псувалося. З 1845 року на поселян покладалися додаткові обов'язки обмолоту, помолу на муку та транспортування його у зернові крамниці [5, с. 427–428].

Це ще більше ускладнювало становище поселян і забирало час, необхідний для ведення свого господарства. Для держави було вигідно створення запасних крамниць, оскільки їх існування значно полегшувало утримання військовослужбовців. Запаси цих установ створювались працею селян, однак право розпоряджатися ними належало державі, а не селянинові.

Організуючи запасні крамниці, керівництво округів прагнуло щорічно забезпечувати харчами нижчих чинів, кантоністів, круглих сиріт, а коней і волів фуражем. Їх запаси щороку поповнювалися з нового врожаю. Ці резерви у випадку неврожаю повинні мали забезпечити продуктами харчування усі квартируючі в окрузі війська. Тоді ж надавали необхідну кількість насіння для засіву державних полів, а також виділяли зерно для допомоги поселянам на харчування їх родин та засіву полів. У кожній запасній крамниці зберігались запаси у такій кількості, щоб у разі потреби можна було видати по 2 четверті (148 кг) пшениці та по 2 четверті вівса на кожну особу, закріплену за певною установою [14, с. 240].

Корпусні командири здійснювали періодичні перевірки запасів крамниць, прагнули забезпечити регулярне надходження зерна, його розподіл та облік наявних залишкових запасів. Про причини перевірки та її результати звітували вищому керівництву. Із цих крамниць у 1854 році відправлено для військ діючої армії муки 10000 четвертей (741 т), крупи – 937 четвертей (69 т), вівса і ячменю – 22000 четвертей (1631 т), а загалом – 32937 четвертей (2441 т) [10, с. 30].

Крім цих крамниць, кожного військового поселянина зобов'язували мати річний запас зерна на власному току. 20 серпня 1848 року затверджувалися правила видачі зерна військовим поселянам із резервних зернових крамниць. Військовим поселянам, що втратили весь або частину свого врожаю від граду або сарани, видавалася кількість зерна, необхідна для того, щоб прогудувати поселянина і його постояльця до нового врожаю.

Для того, щоб поселянин отримав зерно із запасів, йому потрібно було подати дані про розміри і причини втрат у комітет округу. Усі дані округів подавали головному начальнику округів. Хліб видавали снопами, щоб поселянин сам міг обмолотити, а соломі, що залишалася, використати для годівлі худоби. Насіння на посіви видавали за умови повернення такої ж кількості з нового врожаю. Зерно, яке видавали на харчування, не повертали. Нагляд за поверненням хліба здійснювало місцеве керівництво.

Під постійним контролем Міністерства військових поселень перебувало використання та приріст грошових і майнових капіталів військових поселень, а саме: розподіл зерна із резервних зернових крамниць та запасів фуражу, законність видатків із резервних і допоміжних капіталів та реальні підстави, збільшення грошових капіталів за рахунок використання їх у кредитних установах [8, с. 154].

Поселенська грошова казна поповнювалися надходженнями з різноманітних джерел. Міністерство фінансів виділяло суму за продаж ниток у поселеннях, що входили до складу військових округів. Сюди ж надходили суми з повинностей, що їх виконували військові поселенці, а також відсотки з капіталів, що зберігалися у державних кредитних установах.

Цей загальний капітал використовувався у двох напрямках. Перший напрямок – утримання департаменту військових поселень, корпусу інженерів, що йому належав, і загалом на утримання і облаштування округів військових поселень. Другим напрямком було утримання квартир для квартируючих військ. Усі видатки здійснювалися за щорічними кошторисами, що їх затверджував імператор [9, с. 48–49]. З 1851 р. зменшувалися видатки округів військових поселень кавалерії. При цьому скасовувалася низка посад, а також зменшувалась кількість нижчих чинів-інвалідів, які служили, тимчасових робочих рот тощо [7, с. 23].

Упродовж існування військово-поселенської системи у Київській та Подільській губерніях створено певну господарсько-матеріальну базу. Доцільно охарактеризувати її напередодні

ліквідації на прикладі 1-го округу. У поселеннях 1-ї волості 1-го (Уманського) округу знаходилось 9 державних будівель, 10 економічних приміщень, 29 конфіскованих та покинутих будинків і 712 будинків військових поселенців.

У 2-ій (Бабанській) волості цього ж округу було 24 державних, 9 економічних будівель, 31 конфісковане приміщення і 547 будинків поселенців.

У 3-ій (Вітківській) волості 1-го Уманського округу знаходилось 13 державних і 9 економічних будівель, 18 – конфіскованих та 687 будинків військових поселенців.

Як свідчать статистичні дані, 1-а (Уманська) волость мала найбільшу кількість військово-поселенських будинків – 712 одиниць, у 2-ій (Бабанській) волості найбільше було державних – 24 і конфіскованих приміщень – 31 шт. Загалом у 1-му (Уманському) окрузі було 46 державних і 28 економічних будівель, 78 отриманих в результаті конфіскації і 1946 військово-поселенських будинків [10, с. 10–12].

Людські ресурси 1-го (Уманського) округу становили 8871 чоловіків та 8274 жінки. Господарів 1-го розряду нараховувалось 1536, а господарів 2-го розряду – 1846 осіб. Негосподарів було 3870 осіб. В окрузі проживала 491 вдова. Дітей чоловічої статі проживало 3874, а жіночої – 4400. Кантоністів було 129 (9 – старшого віку, 75 – середнього і 45 – молодшого віку). Не поселених нижчих чинів нараховувалось 70 чоловік. Інвалідів, які служили, налічувалось 218, а тих, що не служили – 170 осіб. Особовий склад тимчасової робочої роти становив 225, а тимчасової інженерної роти – 200 працюючих. Не поселених і не стройових нижчих чинів в окрузі було 34. Нижчих чинів кантоністського батальйону нараховувалося 12 осіб [12, с. 242–243].

У 1-му (Уманському) окрузі найбагатші господарі 1-го розряду у своїх господарствах утримували по 4 коней, 30 волів, 12 корів та іншої худоби та 34 вівці. Господарі 2-го розряду мали по 2 коней, 2 волів, 20 овець, 6 корів та іншої худоби. У звичайних господарів 1-го розряду було по 1 коневі, 6 волів, 6 корів та іншої худоби і 20 овець, а у господарів 2-го розряду – 2 волів, 2 корови та 4 овець. При 1-му (Уманському) окрузі знаходився парк волів, у якому нараховувалося 233 тварини. Загалом в 1-му окрузі було 326 коней, 5003 воли, 4158 корів та іншої худоби і 16100 овець [12, с. 225–229].

Для кращого розуміння ефективності розвитку та діяльності господарської системи військових поселень доцільно порівняти вказані дані з аналогічними показниками станом на 1836 р. У процесі конфіскації здійснювались описи маєтків з рухомим та нерухомим майном. Так, на цій території у той час нараховувалося 380 коней, 2075 волів, 2221 корів та іншої худоби, 5866 овець [11, с. 264–274]. Показники кількості поголів'я худоби значно зросли за період функціонування військових поселень. Проте це не стосувалося чисельності коней.

Фінансова частина ресурсів військових поселень накопичувала певні кошти в процесі функціонування військово-поселенської системи у Київській та Подільській губерніях. На кінець першого кварталу 1857 року позичковий грошовий капітал військових поселенців 1-го (Уманського) округу становив 3560 крб. 23 коп. (із врахуванням відокремленої волості) [12, с. 234].

Офіцерський допоміжний капітал 1-го (Уманського) округу на квітень 1857 року налічував 9062 крб. 47 $\frac{3}{4}$ коп. сріблом та у білетах [12, с. 234]. У 1858 році він дещо збільшився і вже становив 9449 крб. 58 коп. [10, с. 31]. Загальний капітал 1-го (Уманського) округу складався з низки фінансових надходжень і становив 13098 крб. 23 $\frac{1}{2}$ коп. – готівкою та 6548 крб. 83 коп. – у білетах [12, с. 244].

Відокремлена волость 1-го (Уманського) округу в усіх звітах виписувалася окремо, але в кінцевому результаті усі її показники заносилися до загальних характеристик цієї військово-адміністративної одиниці. Вона за статистичними даними нічим не поступалася іншим, проте загальна кількість державних будинків тут перевищувала інші показники і становила 25 одиниць, а економічних будівель налічувалось 10, конфіскованих – 22 і поселенських – 573.

Населення відокремленої волості 1-го (Уманського) округу нараховувало 2548 чоловіків та 2529 жінок. Господарі 1-го розряду становили приблизно 1/5 населення і їх було 534 особи, а господарів 2-го розряду – 506 осіб. Негосподарів було 1225. В окрузі проживало 179 овдовілих жінок. Дітей чоловічої статі нараховувалось 991 особи, а жіночої – 1329. Кантоністів було 6 (4 – середнього і 2 – молодшого віку).

Кількість непоселених нижчих чинів становила 17 осіб. Інвалідів, які служили, налічувалось 77 осіб, а тих, що не служили, – 53 особи. Особовий склад тимчасової роти становив 77, а тимчасової інженерної роти – 70 працюючих. Кількість непоселених і нестройових нижчих чинів у волості була незначною і налічувала 13 осіб [12, с. 242–243].

У відокремленій волості нараховувалось 48 коней, 1574 воли, 1417 корів та 5401 вівця [12, с. 230]. Прибутки відокремленої волості 1-го (Уманського) округу становили окремих потік зі своїми

фінансовими надходженнями 3636 крб. 49 ½ коп. – готівкою та 2770 крб. 96 ¾ коп. – у білетах, який входив в загальний капітал округу [12, с. 244].

Військові поселення у Київській та Подільській губерніях були неоднаковими, як за кількістю господарських будівель, так і, відповідно, жителів. Найбільше військово-поселенських будівель було в 3-му (Ладижинському), а найменше – 1-му (Уманському) окрузі. На 4-й (Меджибіжський) округ припадала найбільша кількість споруд, що були конфісковані або викуплені від попередніх власників – 138. У 2-му (Маньківському) окрузі було найбільше державних, а в 3-му (Ладижинському) – економічних будівель. Загалом в усіх округах військових поселень цього регіону було 484 державних, 660 економічних, 473 від попередніх власників та 12266 військово-поселенських будинків [10, с. 10–19].

Отже, Києво-Подільське військово поселення, як і усі інші, працювало на покращення рівня сільськогосподарського виробництва. Більш досконалі методи ведення господарства спочатку давали кращі результати. Однак вони не змогли знівелювати таких явищ, як плановість, адміністративний метод управління, незацікавленість поселянина у покращенні результату своєї праці. Не покращували цю ситуацію і численні повинності та обов'язки, покладені на селян: перевезення лісу, зерна, фуражу, боєприпасів, армійського спорядження тощо.

Керівництво старалося створити належні умови для ефективного ведення господарства. Для покращення породи поселенської худоби закуповувалася племінна. Запроваджувалися нові додаткові види діяльності: бджільництво, шовківництво, вирощування тютюну. Для збільшення загальних державних капіталів дозволялося поселянам на певних умовах займатися торгівлею.

Проте в рамках військових поселень та при обмеженій специфіці товарного виробництва цей вид діяльності не давав у казну очікуваних прибутків. Тому землеробство та скотарство і надалі залишалося основними видами діяльності у поселенській системі. Такий широкий спектр господарських занять призводив до відсутності часу для якісного виконання усіх цих робіт. У результаті чого і спостерігається низька ефективність та занепад поселенських господарств загалом.

Із початку створення цієї системи значну увагу приділяли матеріальним коштам для забезпечення квартируючої армії, поселенських господарств та управлінського апарату. Основними видами накопичення були: поселенський позичковий капітал, офіцерський допоміжний та артільні кошти нижчих чинів. Ці фінансові ресурси доповнювалися значними матеріальними резервами. Йдеться про господарські і негосподарські будівлі, запаси зерна, фуражу тощо. Ці грошові та матеріальні фонди використовувалися для підвищення ефективності господарства поселенців, а також надання допомоги їм у разі неврожаю, природної стихії, загибелі худоби та ін. Накопичення та використання цих резервів відбувалося під пильним наглядом вищого керівництва округів.

В економічному плані господарство військових поселень не змогло розвиватись та функціонувати ізольовано. Воно переживало аналогічні процеси, як і економіка країни загалом. У останнє десятиліття свого існування економічна сфера військових поселень переживала кризу, зумовлену стагнацією самої імперії. Ситуацію погіршували часті неврожаї, епідемії та масова загибель худоби. Значною мірою підірвала сили поселенського господарства Кримська війна.

Список використаних джерел

1. Из записок сенатора А.Я. Стороженка. Военные поселения кавалерии в Херсонской и Екатеринославской губерниях // Киевская старина. – 1884. – Т. 10. – С. 447–477.
2. Кандаурова Т. Экономическая система округов военных поселений кавалерии: статистический анализ массовых источников / Кандаурова Т.Н. // Круг идей: традиции и новации. Труды Четвертой конференции ассоциации "История и компьютер". – М., 1997. – С. 175–182.
3. Липовская Т. Социально-экономическое положение военных поселен на Украине: Учебное пособие / Липовская Т.Д. – Днепропетровск: ДГУ, 1982. – 84 с.
4. О дозволеннии пользоваться ссудою из заемного денежного капитала округов военных поселений, военным поселянам нехозяевам // ПСЗ РИ. II. – СПб., 1849. – Т. XXIII. – Отделение первое. – 1848. – № 22506. – С. 517.
5. О запасах хлеба и фуража в округах военного поселения // ПСЗ РИ. II. – СПб., 1846. – Т. XX. – Отделение первое. – 1845. – № 19053. – С. 425–428.
6. О причислении к заемному денежному капиталу денег, выручаемых продажею с публичного торга имущества бежавших военных поселен // ПСЗ РИ. II. – СПб., 1851. – Т. XXV. – Отделение первое. – 1844. – № 24438. – С. 721.
7. О сокращении расходов по ведомству Департамента Военных Поселений // ПСЗ РИ. II. – СПб., 1852. – Т. XXVI. – Отделение второе. – 1851. – № 25615. – С. 20–24.
8. Свод Военных постановлений. Ч. 1. Образование военных учреждений. – СПб., 1838. – 408 с.
9. Свод Военных постановлений. Ч. 4. Устав хозяйственный. К. 1. О заготовлении снабжении. – СПб., 1839. – 556 с.
10. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДАУ у м. Києві). – КМФ 12. – Оп. 1. – Спр. 111. – Арк. 44 к.
11. ЦДАУ у м. Києві. – Ф. 445. – Оп. 1. – Спр. 2. – 620 арк.
12. Там само. – Спр. 208. – Арк. 1–311.
13. Цубенко В. З історії військово-господарських формувань в Україні: Новоросійське (Херсонське) військово поселення кавалерії. 1817–1857 рр. / Цубенко В.Л. – Одеса: "Орпіум", 2006. – 218 с.
14. Ячменихин К. Армия и реформы: военные поселения в политике российского самодержавия / Ячменихин К.М.. – Чернигов: Сіверянська думка, 2006. – 444 с.

Богдан Луговой

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФИНАНСОВОЙ СТРУКТУРЫ САМООБЕСПЕЧЕНИЕ ВОЕННЫХ ПОСЕЛЯН КИЕВСКОЙ И ПОДОЛЬСКОЙ ГУБЕРНИЙ

В статье проанализирован процесс формирования и объемы заемного денежного капитала военных поселян и офицерского вспомогательного капитала в Киевской и Подольской губерниях.

Ключевые слова: военные поселения, финансовая структура, самообеспечения, Киевская губерния, Подольская губерния.

Bogdan Lugovyy

HISTORICAL ASPECTS OF FINANCIAL STRUCTURE OF SELF-SUPPLYING OF MILITARY SETTLEMENTS OF KYIV AND PODILLYA TOWNS

The process of formation and siege of borrowed capital of military settlements and the officer's capital are analysed in the article.

Key words: military settlements, financial structure, self Kiev province, Podolsky province.

УДК 94 (477)

Оксана Гомотюк

ОСНОВНІ ВЕКТОРИ НАУКОВИХ СТУДІЙ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ В УМОВАХ ІМПЕРСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ (XIX СТ.)

У статті проаналізовано концептуальні погляди провідних українських вчених, що сприяли науковій систематизації знань про Україну та українців і зробили вагомий внесок в опрацювання його теоретичних і методологічних основ. У цьому контексті простежено роль наукових осередків та інституцій, їхніх друкованих органів.

Ключові слова: наукові засади, наукові центри, наукові товариства, інтегрованість, самобутність.

Ретроспективні дослідження українського етносу дають можливість формувати інтегральну наукову систему інформації про Україну та українців, є надзвичайно важливими для руху, визначення його вектору, позиціонування українства у світі та досягнення взаєморозуміння у власному суспільстві у контексті визначення спільних орієнтирів та пріоритетів. Становлення наукового знання про український етнос перебувало у залежності від комплексу зовнішніх та внутрішніх чинників. Зовнішні аспекти, пов'язані із суспільно-політичною ситуацією, що виступала впливовим чинником для постання відповідних ідеологем і визначала траєкторію руху. Один із провідних німецьких істориків XIX ст. Генріх фон Трайтшке писав: "З тих часів як існує світ, у бурхливі періоди його буття історик завжди називався безпартійним тільки в одному випадку: коли він лежав у могилі" [1, с. 29]. Тому ретроспективний погляд на час становлення українознавства дозволяє говорити про значні політичні зміни, що відбулися з Україною – поступове і тотальне винищення української козацької еліти, нівеляція українських здобутків, ослаблення Речі Посполитої у результаті бойових дій із козаками, що дозволило поділити українські землі між Російською та Австрійською імперіями.

Так, інкорпорація українських земель до Російської та Австрійської імперій супроводжувалася змінами не лише у політичній формі, але й зобов'язувала до змістових змін, а саме у векторі трансформації самосвідомості, ідеологічних настанов, переорієнтації еліти на нові політичні та інтелектуальні осередки. Зокрема, аналізований процес безпосередньо пов'язується із діяльністю археографічних комісій, що мали політичне завдання – пояснення минулого неросійських етносів з позицій "єдиної і неділимої Росії". Нагадаємо, що відродження Києва у другій половині XIX ст. було наслідком політики російського уряду перетворити колишній центр "міст руських" на осередок русифікації українців, поляків, євреїв "Південно-Західного краю".

У теоретичних конструкціях російської історіографії утвердилася думка про єдину "русскую" державу, започатковану у Києві, що неперервно продовжувала своє існування під владою однієї династії, змінюючи місце розташування. Ця схема, започаткована російським істориком